

Jugoslavija. Po mirovnih sklepih živi ta ideja naprej, čeprav jo nekateri izigravajo, drugi pa pobijajo. Mali narodi se ji imajo zahvaliti za marsikatero prednost, ki bi je sicer ne imeli. Tega ne smemo pozabiti niti danes, ko je ta ideja zelo oslABLJENA sredi trumfa fašističnih sil, ki priznavajo moč, nasilje in lastni interes za edine smernice svoje zunanje politike.

Slovenci smo dolžni od vseh ideologij edino le demokraciji nekaj hvaležnosti, saj nam je le ona dala nekaj pravic, zaščite in upanja v boljšo bodočnost. Človek bi pričakoval, da se bomo zato zavzemali v mednarodni politiki za njena načela, če že ne moremo pogrešati ideoloških osnov. Na mesto tega pa vidimo, da se velik del slovenske politične javnosti zavzema za idejo križarske vojne proti sovjetom, ki jo ponujajo teoretiki nasilja zbegani Evropi kot nadomestilo za nekdanja Wilsonova načela.

Pa pustimo za trenutek vsa ideološka nasprotja, ki so nujna in potrebna, in govorimo samo kot Slovenci. Vsi vemo, katere države stojе na čelu tega gibanja za ideološko vojno. Ideološki momenti so za te države dragocen kapital, ki jim pridobiva simpatizerjev tudi v tujini; ti simpatizerji, ki se sami proglašajo za nacionaliste, delajo pri tem večkrat tudi proti interesom svoje lastne domovine. Ali pa je mogoče misliti, da gre tem državam v resnici samo za ideologijo? Kako naj to verjamemo pri državnikih, ki s ponosom poudarjajo, da stoji vse njihovo delo v znamenju idej Macchiavellija, Fichteja in Hegla?

Vsak uspeh teh držav in te propagande — tudi v Španiji — je nov korak k realizaciji njihovega celotnega programa. Naše manjšine in vse naše ozemlje tvorijo bistven in neločljiv del tega programa. Tega bi se morali zavedati pri nas vsi oni, ki se danes vesele uspehov onih dveh evropskih velesil in odobravajo nekatere njihove cilje. Za te države je ideologija opravičilo in mamilo, za katerim se skrivajo zelo realni interesi. Zato moremo danes kot Slovenci samo želeti, da se zavrzе in demaskira vsa ta propaganda za ideološko vojno. Če tega ne storimo, bomo dokazali, da smo narod brez političnega instinkta in brez nagona samoohrane, ki navdaja in vodi vse, kar je živega.

Observer.

Kritika

Problem naše maloštevilnosti

(Pripombe h knjigi Frana Zwitterja: Prebivalstvo na Slovenskem od XVIII. stoletja do današnjih dni.)

Morda ni pretirano reči, da je ena glavnih značilnosti našega javnega življenja ta, da imamo o važnih vprašanjih samo tako imenovane splošne pojme. Ne samo, da so nejasni; tudi subjektivni so, kljub temu da so splošno razširjeni. Izvirajo iz izkušenj in spoznanj posameznikov. Nosijo v sebi iskro resnice, niso pa objektivirana resnica, obdelana kot skupni, družbeni pojav. Resnica ne stopa pred nas v vsej svoji svetlobi, ki fascinira in potegne za seboj. Kaj pomenja taka resnica, vidimo drugod. Mistika velikih ljudskih gibanj raste iz dejstev. Ob zadnjih volitvah v Franciji je imela velik delež ta mistika. Volilna propaganda ljudske fronte je slonela na vestnih analizah francoskega gospodarskega in socialnega življenja. Proti dognanjem znanstvenikov in drugih javnih delavcev, ki so se postavili v

službo ljudstva, ni bilo apela. Boj zato ni šel samo za interese, temveč tudi za resnico. Od tod veliki etični elan. — Slovenska politika te mistike še ne pozna.

Med take splošne pojme o naših vprašanih spada tudi pojmovanje o naši maloštevilnosti. Če le katero, potem je to vprašanje neprestana mora našega življenja. Poizkus znanstvene obdelave tega pojava nas mora torej živo zanimati. Tak poizkus je knjiga Frana Zwitterja „Prebivalstvo na Slovenskem od XVIII. stoletja do današnjih dni“. Strokovnjaki morajo povedati, kaj knjiga pomenja znanstveno. Jaz sem jo bral kot pasionantno zgodbo, zgodbo o meni, tebi, o nas vseh.

Knjiga prinaša tudi ugotovitve. Prva: Naša maloštevilnost postaja vedno „večja“, t. j. razlika med nami in drugimi narodi raste. Druga: To zastajanje je posledica strahotnega izseljevanja. Tretja: Izseljevanje je posledica velikih gospodarskih in socialnih izprememb, ki so se dogodile na Slovenskem v drugi polovici devetnajstega stoletja in ki so se izdejtvovale proti nam.

Kako neugodno se je v poldrugem stoletju, t. j. od dobe, ko so se na našem ozemlju vršila prva štetja, pa do danes spremenilo za nas številčno razmerje, kažejo te-le številke. Prebivalstvo Evrope se je pomnožilo v tej dobi za 200%. Prebivalstvo na našem ozemlju pa po posameznih pokrajinah tako-le: na Koroškem za 52%, na Kranjskem za 66%, na Slov. Štajerskem za 77%, na Goriškem za 81%, v Istri za 159%. Z edino izjemo Trsta, ki je v nekoliko daljši dobi narastel za 5542% (v začetku osemnajstega stoletja je imel nekaj čez 7000 prebivalcev), torej razvoj prebivalstva na Slovenskem daleč zastaja za evropskim razvojem. Povprečno lahko rečemo, da je prebivalstvo na Slovenskem še enkrat bolj počasi raslo kakor prebivalstvo v Evropi.

Toda ta slika še ni popolna. Podlaga knjige je študij teritorialnih enot, v katerih so Slovenci znaten del prebivalstva, tudi če niso večina. Na tem ozemlju pa je delež Slovencev na številu prebivalstva postajal vedno manjši, je število Slovencev še počasneje napredovalo kakor število prebivalstva sploh. „Na ozemlju avstrijske polovice avstroogrške monarhije, t. j. na teritoriju, kjer je bilo po štetju 1846 1.054.765 Slovencev, so našli pri zadnjem avstrijskem štetju 1910 1.253.148 Slovencev. Njihovo število se je v 65 letih pomnožilo samo za 18,8%, medtem ko je celotno število prebivalstva avstrijske polovice ... v istem času narastlo za 57,7%.

¹ Najnižji je bil prirodni prirastek na Koroškem, najvišji na Primorskem. Razlago za to razliko vidi Zwitter v različni agrarni strukturi teh dveh pokrajin. Na Koroškem, kakor tudi v drugih alpskih pokrajinah, prevladuje večja in srednja kmetska posest in obrat ter nedeljivost kmečkih posestev. Zato se more dedič poročiti šele tedaj, ko prevzame posestvo, ostali sinovi se pa sploh ne morejo poročiti; neporočeni ostanejo tudi vsi številni posli na večjih in srednjih kmetskih posestvih. Vse to še pospešuje zakon, da morajo imeti tisti, ki so brez premoženja in ki se hočejo poročiti, v ta namen posebno dovoljenje občine (Ehekonsens;) ta zakon je veljal do l. 1868., na Tirolskem pa tudi še pozneje. Odtod velik odstotek nezakonskih otrok, ki pa vendar ne more prepričati, da bi nataliteta ne bila nižja kakor v drugih deželah, tudi otroška umrljivost je pri nezakonskih otrocih višja. — Nasprotno pa prevladuje na Primorskem mala kmetska posest ali vsaj obrat (koloni, viničarji itd.), zemlja je razdeljena na majhne parcele in posestva so lahko deljiva. Zato je tu število porok in rojstev visoko, starost nevest nižja, število neporočenih majhno in odstotek nezakonskih rojstev neznaten. Kranjska in južni del Štajerske pa tvorita prehodno ozemlje med visoko-alpskimi deželami in med Primorsko po svoji agrarni strukturi in zato tudi v demografskem pogledu.

Prirastek Slovencev je med vsemi osmimi glavnimi jezikovnimi skupinami avstrijske državne polovice daleč najmanjši.“

Gozd narodov, ki se dviga okrog nas, postaja višji in gostejši, senca v katero smo zakopani, vedno globlja in bolj črna. Kljub temu da napredujemo, postajamo v razmerju do svojih sosedov vedno bolj pritlikavi. Naša maloštevilnost torej ni nekaj trajnega, v naprej danega, je nekaj, kar je historično nastalo, nekaj, kar bi, vsaj teoretično, moglo biti drugače.

Ta občutek, da smo pred nekim historičnim procesom, se še bolj poglobi in dobimo do njega pravo perspektivo, če razčlenimo te globalne številke. Zwitter razlikuje štiri faze. Prva gre od 1770 do 1817. V tej je prebivalstvo na Slovenskem stagnantno. Druga traja od 1817 do 1846. V tej dobi prebivalstvo na Slovenskem hitro narašča in so številke za Koroško 192%, za Kranjsko 245%, za Slov. Štajersko 36% in za Primorsko 40%. Tretja, za nas najbolj usodna doba traja od 1846 do 1910 in je doba popolnega zastajanja. Četrta doba od 1910 do 1931 je doba hitrejšega naraščanja za Koroško in za jugoslovansko Slovenijo in doba popolne stagnacije za Primorsko.

Prav ta menjajoči se in različni ritem v gibanju prebivalcev na Slovenskem nas postavlja pred glavno vprašanja: kaj je temu vzrok. Dva činitelja moreta na splošno vplivati: Prirodni prirastek oz. upad, t. j. pozitivna oz. negativna razlika med številom rojstev in smrti, ter migracijski saldo, t. j. razlika med številom izselitev in preselitev. Naš prirodni prirastek je bil zelo različen po pokrajinah, vendar na splošno ni zastajal za ostalimi evropskimi deželami in je kazal isto tendenco. Torej pride za razlago našega zastoja v dobi od 1846 do 1910, ki nas tu predvsem zanima, čeprav je analiza vzrokov drugačnega ritma v ostalih dobah tudi zelo zanimiva in prav za prav dopolnjuje analizo te dobe, v poštevek samo migracijski saldo. Kranjska je na pr. v tej dobi tipično izselitveno ozemlje: tri četrtnine vsega prirodnega prirastka so zapadle izseljevanju.

Izseljevanje je naša stara bolečina. Že pred dolgim časom je Župančič „stisnil to bol“ za ves naš narod v svojo Dumo. Dal ji je tisto problematiko, ki je še danes v tem pogledu tipična in sedaj skoraj že banalizirana. „Boš jih kot lastovke k sebi priklicala? Kakor golobe prizvala pod krov? Ali jih tuja bo slava premamila in jih nikoli več k tebi ne bo?“ „Tužni Korotan“ smo raztegnili na ves svet. Videli smo v izseljevanju pred vsem odnarodovanje, potapljanje v tujem morju, nov dokaz naše male narodnostne kohezije.

Toda morda je v tem še druga problematika.

Kako je prišlo do tega izseljevanja? Začetek tretje dobe, za katero je ravno značilno izseljevanje, pade v leto 1846. V tem letu pa je tudi stekla pri nas prva železnica. Z njenim posredovanjem so prišle do polne veljave vse pridobitve industrijske revolucije. Naše dežele so se odprle konkurenci močnejše razvite industrije v nemških avstrijskih deželah.

Do tja so naše dežele same krile večino svojih potreb v agrarni in obrtni produkciji. Domače obrti so razen tega delale za eksport. Platno in platneni izdelki so šli v Furlanijo in Benečijo. Tudi železo smo predelovali in izvažali v Italijo. Promet in trgovina sta bila v rokah deloma domačih meščanov, deloma pa sta bila postranski zaslužek kmetijskega prebivalstva, ki je prevažalo proti severu sol in vino, na jug in zahod pa posebno platno in železo; žito in živino pa so slovenske dežele uvažale iz Hrvatske in Ogrske ter izvažale proti zahodu. — Z železnico je tega konec. Železnica je uničila prevozniške obrti in brodarstvo po rekah. Domače obrti so skoraj izginile, posebno tekstilne obrti. Fužinarstvo je propadlo. Tekstilni

in kovinski izdelki so se pričeli uvažati in naše dežele so postale v resnici pretežno agrarne. („Prebivalstvo etc“ str. 86—87).

Kaj pomenja ta lapidarni opis gospodarskega stanja naših dežel za dobo pred železnico in za tej sledečo dobo? Slovenija je bila do prve železnice bolj ali manj zaključena gospodarska enota, bila je posebno pokrajinsko gospodarstvo. Do tja smo imeli izravnano plačilno bilanco. Za Kranjsko pravi n. pr. poročilo iz francoske dobe, da je pasivo iz žita in živine krila z izvozom platna in železa. Z izgubo svoje obrtne produkcije pa smo postali popolnoma pasivni. In ker ne kopljemo zlata, smo plačevali saldo z živim človeškim mesom. Tujina je bila za nas strašen Shylock.

Postali smo več kot provinca, postali smo podeželje. Tudi naša mesta so postala samo dolge vasi. Drugod so pa rasla velika industrijska in prometna središča, ki so zbirala vso delavnost. „Tu se žile življenja stekajo, pota veseljstva tukaj se sekajo...“ Med tem ko se je svet urbaniziral, smo se mi bolj in bolj ruralizirali.²

Drugod so rasla velika središča, v tujini. Tuja središča so zbirala vse dobičke, tudi tiste, katere je dajala opustošena Slovenija. Dobički se namreč ne vračajo, od koder prihajajo, temveč gredo tja, kjer jih zahteva gospodarska politika njihovih lastnikov, njihov profit. Pri tem prihaja do izraza ves anarhični značaj kapitalizma. — In s tem začenjam digresijo, katero mi sugerira Zwitterjeva knjiga. Kajti vprašanja, zakaj so se gospodarske in socialne izpremembe devetnajstega stoletja morale izdejstvovati proti nam, kakšen je bil mehanizem teh izprememb, se knjiga samo dotakne in rešitev samo bežno nakaže.

Veliki napredek, ki ga je prinesel kapitalizem, je bil v tem, da je razvil produkcijske sile do nezaslišane višine. Do neke mere avtomatično je sproščal možnosti, ki so do takrat ostajale neizrabljene. Z elementarno silo je pri tem gazil preko vseh zastarelih organizmov. Brez sentimentalnosti pa tudi brez človečnosti je metal iz produkcijskega procesa vse, kar se ni moglo prilagoditi novemu načinu. Mnogo je bilo med podrtinami samo razvalin preteklosti, mnogo pa je bilo tudi zapravljenega bogastva.

Tako je kapitalizem tudi uničil pokrajinska gospodarstva, ki so se znašla v skupnem carinskem ozemlju. Dežele, ki niso bile dovolj močne, da bi bile ustvarile svoj zaključen trg, kar praktično pomenja samostojno državo, so v svobodni konkurenci propadle kot bolj ali manj samostojni gospodarski organizmi. V okviru carinskih meja je slabši gospodarski organizem plen svobodne konkurence.

Odstranjevanje pokrajinskih gospodarstev in njihovo včlenjevanje v državna gospodarstva (v smislu „nacionalna ekonomija“) je seveda gospodarski napredek. In kadar državno gospodarstvo sovpada z narodom, potem ta gospodarski napredek

² Poseben je v tej dobi položaj Trsta: Postal je veliko prometno in industrijsko središče, ki je bilo sicer na našem narodnem ozemlju, a s še laško meščansko večino. Toda bolj in bolj so ga zagrinjali Slovenci. Če bi se bil razvoj tako nadaljeval, kakor je šel pred vojno, bi bili v dvajsetih letih imeli večino v tržaškem mestnem zastopstvu. Tako pravijo. Za tržaške Slovence je vojna prišla dvajset let prezgodaj.

Sploh je zanimivo primerjati demografske številke posameznih slovenskih dežel in intenzivnost političnega življenja v njih. Največji demografski razvoj kaže Primorska, najmanjšega Koroška, Štajerska večjega kakor Kranjska. Paralela s političnim življenjem je očitna. Kakor je sedaj odstotek naraščanja prebivalstva najmanjši prav v Julijski Krajini...

pomenja tudi kulturni in splošni napredek. Toda kadar je na pokrajinsko gospodarstvo vezan obstoj posebnega naroda, pomenja ta gospodarski napredek propadanje naroda, drobljenje njegove materialne substance. Razvoj industrije v po kapitalu naprednejših avstrijskih deželah spremlja propadanje Slovenije, t. j. propadanje slovenskega naroda. Izrivanje naše domače produkcije ni bilo samo odstranjevanje ruševin preteklosti, bilo je tudi barbariziranje. Vsaka naša življenska manifestacija je bila v naprej okrnjena. Tudi naše kulturno življenje je postalo slabokrvno, brez svežega zraka širokih obzorij. Eno izmed mnogih nasprotij, v katero se je zapletel kapitalizem. Rušil je po eni strani materialno podlago malih narodov, po drugi strani pa je stopnjeval druge elemente narodnosti, predvsem potrebo po izbrazbi in tisku, kar je pospeševalo razvoj narodnih jezikov.

Napraviti moremo primeru med Slovenijo in Nemčijo. Položaj Slovenije in njeno razmerje do, glede kapitala naprednejših dežel Avstrije se da primerjati s položajem takratne Nemčije in njenim razmerjem do Anglije. Po drugi strani pa je bila takratna Nemčija aglomerat cele vrste pokrajinskih gospodarstev.

Nemčija oz. takratne države in državnice so tudi imele razvito svojo obrt in tudi začetke svoje industrije. Toda z izjemo renskih provinc je vse to še tičalo bolj ali manj v fevdalnem močvirju. Prevladovala je obrtna produkcija, ki je delala za krajevne potrebe in na star način, v pritlikavih obratih. Mojstrov je bilo več kakor pomočnikov. Tako je nemška produkcija tiste dobe zastajala za francosko, še celo pa za angleško. Tuja, zlasti angleška konkurenca je grozila z uničevanjem. Zgovoren je primer šlezijjskih tkalcev. Šlezijjski tkalci so trpeli pod angleško konkurenco že v osemnajstem stoletju, v devetnajstem stoletju pa so bili na tem, da popolnoma podležejo.

Če bi se bili Nemci ravnali takrat po gospodarski teoriji, ki je nastala na Angleškem kot izraz popolnoma razvite in za ves svet producirajoče angleške industrije, bi bil vodili svobodno konkurenco in pri tem propadli. Angleške konkurence ne bi bili prenesli. Postali bi bili angleška kolonija, postali pa bi bili tudi duhovna provinca. Toda Nemci so imeli politično možnost, drugače ravnati. L. 1834. so ustanovili carinsko unijo. Ta je bila produkt nujnosti. Samo carinska unija je mogla ustvariti zaključen trg in ga postaviti kot enoto zoper tuja gospodarstva. Teoretično nepomembni List, ki pa je predstavljal potrebe tedanje nemške industrije, je zmagal nad velikanom gospodarske učenosti, Ricardom. In carinska unija iz leta 1834. je bila prva realna anticipacija nemškega rajha. Vsaka gospodarska politika zahteva posebno narodno politiko. Vsaka gospodarska politika ustvarja posebno narodno politiko. Gospodarska politika postaja politika tout court.

Primerjati torej moremo z našo skušnjo Nemčijo enkrat kot posebno gospodarsko ozemlje v razmerju do drugih zapadnih držav, drugič pa kot gospodarsko, in ne samo gospodarsko, napredno včlenjenje pokrajinskih gospodarstev v državno. Toda na pokrajinska gospodarstva takratne Nemčije ni bil vezan obstoj nobenega naroda. Ker naši jugoslovenci ne vidijo te razlike, ne vidijo vse absurdnosti svoje argumentacije, češ, skupna država Slovencev, Hrvatov in Srbov je zgodovinska paralela k nemškemu zedinjenju.

Primeru z Nemčijo — in s tem naj zaključim svojo digresijo — pa postane toliko bolj zanimiva, če vemo, da je dejanski prirastek nemškega prebivalstva v začetku devetnajstega stoletja manjši kakor njegov prirodni prirastek, da se potem z razvojem nemškega gospodarstva dejanski in prirodni prirastek izravnata in da je pred vojno dejanski prirastek celo večji kot prirodni. Nemčija je postala iz emigracijske izrazito imigracijska dežela.

Nauk iz vsega tega? Zwitter pravi v zaključnem odstavku: „Nemogoče je podati absoluten odgovor na vprašanje, koliko prebivalcev more preživeti taka dežela. Tudi sklicevanje na prirodo je napačno, ker priroda nudi samo možnost eksistence. Kako pa se te možnosti izrabljajo, zavisi od vsakovrstnih gospodarskih in socialnih razmer ter od političnih in kulturnih faktorjev, ki so v zvezi z njimi.“

Da ponovimo: priroda nudi samo možnosti eksistence; do katerih mej so izrabljene, odvisi od gospodarskih sistemov in političnih možnosti, ki se nudijo ali ne nudijo posameznemu narodu v določenem gospodarskem sistemu.

Ta hladna znanstvena ugotovitev pa lahko dobi za nas pragmatičen pomen. Nekaj izkušenj imamo. Nekatere gospodarske sisteme poznamo. In politične možnosti tudi, ki nam jih nudijo. Imamo pa tudi pravico, boriti se za ta ali oni sistem.

Joža Vilfan.

Josip Vidmar, Oton Župančič. Kritična portretna študija. Založba Hram, Ljubljana 1934 (z letnico 1935), str. 146. Opremil ing. arch. Bojan Stupica.

Do svoje petdesetletnice se Župančič res ni mogel postaviti z obširno literaturo o sebi. Brez upiranja je obveljal za največjega živečega pesnika, ki so ga nekateri že stavili nad umerjenega, nekam času tujega Prešerna. Ob jubileju ga je mladi križar Kocbek v dolgem skrivnostnem govoru, ki ga je imel pred mladino in pesnikom v ljubljanski drami, imenoval za nekakega mističnega kneza slovenske besede. Mi še mlajši, ki si z mistiko že nismo bili več v rodu, smo te besede pograbili po svoje in s tistim ganljivim navdušenjem, ki pretresa samo ta leta, vzklikali in pozdravljali pesnika na poti domov kot slovenskega kneza. Bilo je, kakor da smo resnično občutili veličino pevca prvaka in njegovega usodnega pomena za naš narod. V naših mladostnih klicih knezu-pesniku je bilo res dosti tolažbe s tistim edinim resnično našim in samostojnim kraljestvom duha in besede, kamor se zatekamo, da ne vidimo, kako smo pritrjeni za politično samostojnost. A v teh trenutkih smo čutili, da pomeni dejstvo, da slavimo že tretjega velikega umetnika besede, več ko priznanje slovenskega zgolj kulturnega kraljestva, in zato nas je ta zavest še posebno vžigala in razgrevala.

Kakor drugih pa se naša leposlovná kritika ni lotila tudi te veličine, da bi jo pregledala, razložila in opredelila. Šele ta obletnica je sprožila vrsto člankov v posebnem zborniku in drugod in oglasila sta se celo dva tujca, Cronia in za njim Tesnière, in to s takima obširnima obravnavama, da spričo njih nismo mogli biti posebno ponosni nase. Oba tujca in povrhu še filologa, ki sta imela pred vsem namen pokazati pesnika italijanskemu in francoskemu občinstvu, v zadevi označbe in ocene pesnikovega dela za nas seveda nista mogla biti odločilna. Italijan je sicer marsikaj precej dobro pogodil, a prav zanesljivega pogleda ni imel, ne glede na to, da človek z njegovimi lepimi in gostimi, malo sentimentalnimi besedami večkrat ne ve kam. Poleg tega pa je bila v tem času Župančičeva podoba v glavnem že zaključena, največje in izključno navdušenje zanj je že nekam upadalo, začeli so že govoriti, da se je že ali da se bo kmalu obletel ali vsaj precej obledel — torej je bilo res potrebno, da je prišla na dan obširnejša domača kritična študija, kakršna je Vidmarjeva, ki poskuša postaviti pesnika v pravo luč. In s to temeljito knjigo, mimo katere ne bo mogel nihče, ki bo obelodanil Župančiča v celoti, smo se Slovenci dobro opravičili pred svetom za svojo zamudo. Zato tudi nekam pozno poročilo ne bo odveč, zlasti še, ko ga ni bila deležna v nobeni reviji (v Času jo je doletela le osebna Ložarjeva polemika), dasi je bila splošno zelo ugodno sprejeta. Odveč tudi ne bo ob izdaji Župančičevih izbranih del, ki jih je prav Vidmar uredil.

Vidmar se Župančiča ni lotil literarno zgodovinsko, ampak šlo mu je, da s psihološkim pregledovanjem zadene na njegovo najvažnejšo podlago, na njegovo človečnost in da šele potem, ko je ugotovil to in njeno pomembnost, določi njegovo literarno ceno. Zato ga je pregledal v treh glavnih izsekih, v katerih obravnava pesnik erotiko, svoje poslanstvo in domovino. Ker je hotel spremljati to osebnost v njenem razvoju, se je moral ozirati tudi na njegovo zunanje življenje. Pri tem pa se je izrecno omejil samo na podatke pesmi, kar je včasih pot, ki jo mora človek z vso previdnostjo ali vsaj ne izključno ubrati, da ne postane nezanesljiv. Saj je v pesmi lahko toliko namernega preoblikovanja in mogoče je, da sprejmemo izjavo, ki je izraz pesnikove žive predstave in želje, za odtis vnanjega dogodka, če ne upoštevamo tudi prav zgodovinskih virov. Ta opomba bi veljala vsaj za Vidmarjevo nekajkrat poudarjeno domnevanje o najokrutnejšem razočaranju Župančičevega življenja, ki ga je doživel ob prvi ljubezni in katerega naj ne bi bil nikdar docela prebolel, ob čemer se ni spotikal samo Ložar.

Če torej človek podvomi v to postransko domnevo in bi bil bolj pripravljen sprejeti tako veliko razočaranje kot vsoto raznih razočaranj, pa mora potrditi, da je Vidmarjevo izvajanje iz njega zelo bistrovidno in v bistvu pravilno. Užaljeni eros mladega idealista se je za silo vrgel v dekadentni cinizem in občutil celo obupen gnus do življenja. Na drugi strani pa se je pesnik zakrknil v vzvišeno samoto, se iz nje mučno maščevalno zviška oziral na žensko in njeno ljubezen, bil v prvi vrsti zamaknjen v svoj visoki svet duha in umetništva, zaradi česar se ni mogel povsem predati ljubezni. Demon visokega navdiha preganja Erosa celo iz njegovega območja, ljubezen je torej v pesniku drugovrstna moč in ženska najde šele takrat milost v njegovih očeh, ko pozabi na svojo ženskost in s tem na svojo edino vrednost ter skuša slediti njegovemu visokemu duhu. Z uporom zavrača Vidmar tako rešitev, ki je izražena v pesmi Umetnik in ženska, da, celo nekam čudno zavozji, ko skoraj podvomi, če gre tukaj za ljubezen in ne morda „za mnogo bolj konkretne posledice nekega ljubavnega razmerja, ki niso vredne inspiracije...“ (36). To priznanje demona navdiha za prvega vladarja pa je pri Župančiču prostovoljno in zato ni mogoče govoriti o njegovem brezupnem boju z neizprosnim demonom za drobec tople ljubezni (143), ali pa je treba povedati, da se je bil ta boj pod zavestjo in prav odtod dobil tako spačene oblike. Šele pozno je pesniku dozorelo spoznanje, da ga je ta pot gnala v napuh in grdobo. Tako razložijo ta Vidmarjeva dognanja, odkod slabotnost, hladnost in skaljenost občutkov, ki jih ima človek ob Župančičevi čaši ljubezenske opojnosti, kar so delno potrdili tudi francoski kritiki.

V tem najbolje napisanem poglavju (nerodni in nejasni so samo tisti negotovi morda in menda stavki na strani 20 spodaj) je že nakazana problematika drugega, ki si ne utira tako jasno poti ter se v njem tudi izraz nekoč lovi. Vsaj videti je, kakor bi Vidmar spoznanja zlepa ne mogel izčrpati in ga razpreda v vedno novih formulacijah. V njem razbira pesnikovo iskanje resnice njegovega življenja, pot za velikimi cilji, ki se mu odpirajo v velikih in svetlih hipih nravnih prebujenj, pred vsem v bujnih in burnih stvarniških navdihih. V njih se čuti kot središče, srce sveta, sredi vsega in tako spojen s Skrivnostjo, da so izpovedi o teh doživetjih „morda nasilovitejše religiozno čustvo, ki se je kdaj izrazilo v slovenskem jeziku“. Ta demon pa ga ne prepaja samo s slastjo, marveč tudi z neprijetnim prenapetim patosom pesniškega mučeništva, ki ga izpričuje posebno pošastni samozavestni ptič Samoživ. Tega osrednjega navdiha pesniške zavesti, ki se torej opaja sama s seboj, neumetnik ne more prav doživeti in tako se tudi tu očituje Župančičevo pomanjkanje človeškega. Vendar se zdi, da je Vidmar človeški krog v Župančiču bolj

zmanjšal, kot je v resnici, ko je pripisal umetniškim nekatera sicer res subtilna, a še človeška doživetja kot je n. pr. vsaj navedeni kos Epiloga (67), kjer ne gre za rojstvo pesmi, marveč za doživetje harmonije „spevov“ vsega sveta, ki jo je mogoče doživeti le iz neke kozmične višine. S takimi visokimi, resda redkimi domačimi vzleti človeka vsaj približa svojim večkrat preizključno stvarniškimi sferam navdiha, v katerih se tako rad narcistično ogleduje. Velja pa, da je Župančič prav zastran te odmaknjenosti skoraj amoralno čist, obenem pa nad vse samotni duh, ki ga je šele pozni čas približal človeku zunaj sebe in v sebi.

Župančičeva domovinska pesem je obravnavana še s posebno pozornostjo, kar je razumljivo spričo položaja, v katerega je zašel pesnik v vprašanju slovenstva. Tudi tu vlada isto visoko duhovno čustvo, njegova fantastično viharna ljubezen hoče, da bi bila domovina brezmejnna kakor njegov kozmpolitski duh, ki se v Dumi bori z njenim ozkim obsegom in se pomiri šele ob prazničnem prevratu, ko je prepričan, da smo začeli tudi mi graditi veliki svet duha. Človek s tako praznično, fantastično podobo se naravno ni mogel znajti, ko je zavladal realni vsakdan, in je moral zgubiti svoje osrednje mesto, ki ga je dotlej zavzemal v narodu.

Pa teh treh glavnih vsebinskih pregledih je Župančičev obris precej živo pred očmi. Treba bi ga bilo seveda dopolniti še z drugimi, na priliko s poglavjem o njegovem pogledu na življenje, ki je kljub tolikšni samotnosti njegovega duha izredno vitalističen, s poglavjem o otroški pesmi, kjer se je ta tako tuji in malo človeški pesnik umel približati otroku kakor malo kdo, gotovo prav zato, ker je imel zanj obe tako privlačni prvini: bistro in nagajivo duhovitost in pa prisrčen in naiven pogled na nezapleteno naravo. Svoja dognanja je Vidmar nekako preizkusil z Župančičevim pesniškim gradivom, v katerem se izpričuje ljubezen do vsega blestečega, viharnega, vsega, kar je v zvezi s poletom, kar je odlično in praznično, torej do podob, ki ponazarjajo pred vsem duha, navdih. Te podobe očarajo, a ne ogrevajo, ker so premalo človeške, in se tudi ne skladajo vselej s stvarnostjo, ker so nasiljene s pesnikovo usodo. Ob ti ugotovitvi, ki jo je izrazil Vidmar že v Župančičevem zborniku, bi lahko pomislili, s kolikšno pravico je smel imenovati Slodnjak v svojem Pregledu (396) Župančiča baročnega pesnika. Njegov iluzionizem — izraz je rabil Fatur v letošnji Sodobnosti v svojem eseju o moderni slovenski liriki in je mislil ž njim Župančičevo ustvarjanje vznesenega nadstvarnega sveta — ta iluzionizem bi govoril za to. V baročnem pesništvu, zlasti pa v slikarstvu je bil kaj značilen. Prav tako burnost, viharnost njegovih navdihov, pred vsem pa mogočni, hobneči patos motiva Dies irae, ki je skupen tako baroku kakor ekspresionizmu, ki se je takrat porajal tudi pri nas in mu je torej tudi Župančič prožil nekaj podlage (v bistvu je ekspresionizem iz istih osnov ko barok). In s predstavo baroka se sklada tudi pesnikovo izbiranje vsega dragega in razkošnega, zlata, rubinov, demantov, ali kakor pravi Vidmar, gizdavega, dekorativnega in esteticističnega pesniškega gradiva oziroma podobja, ki „učinkuje morda bolj po sebi, s svojo odlično in lepo pojavnostjo kot z nazorno sorodnostjo čustvu ali življenju“ (137). Da pa vendar barok ni pravo ime za Župančičevo poezijo, bo moral priznati vsakdo, kdor ga upošteva v celoti, kjer se kaže njegov visoki duh včasih res prezaneseno in tudi malo votlo, a v preveč jasni in premi smeri, da bi se skladal z baročno pisanostjo in čustveno neumerjenostjo. Zraven tega pa je njegov duh zmožen tenkočutnosti, rahlih in prosojnih obrisov, ki so za barok že prefini. Zanimivo pa je, da ga je zlati sijaj, ki ga je tako ljubil naš barok, že v otroških letih mikal, saj poje v Pogledu na Montmartre, da ga je kipenje zlatih kupol za božjim grobom omamilo v mladostnih dneh. Ta ljubezen do bleska in odličnega ga je zavajala ne samo v artizem, ki se je omamljal z bleščečo površino,

ampak tudi v izrabljanje najskrivnostnejšega religioznega, čemur so se nekateri po pravici postavili po robu, vsaj tam, kjer je zašlo že v nezdrave oblike, kjer je bilo očitno, da pesnik gradiva, iz katerega je dobil podobo, ni prav globoko občutil in je tako zavajal v bleščečo plitkost občutja v obeh smereh, nasproti gradivu kakor nasproti svojemu delu.

Razbiranje in razvrščanje pesniškega gradiva in iz njega ustvarjenih podob hoče biti nekaka preizkušnja vsebinske analize in njena dopolnitev. Ali resnica je, da ta reč ni lahka. Človek bi moral paziti na različno predstavno in emocionalno vrednost posameznih primerov in ločiti bistveno od manj važnega, pri čemer je težko ohraniti zmerom zanesljiv pogled. Pri Vidmarju nekoliko moti, da našteva včasih tako blizu vsaksebi neenakovredne primere (jasna tekočina, čaša, blesteča cerkev), še bolj pa, da je zamešal pesniško gradivo s pesniškimi podobami. Čelo, ki lesketa na njem se večnosti poljub, je že podoba, med tem ko so takoj zraven stoječi jasno beli šotori (125) zgolj gradivo, kakor so tam v bližini še žareči žebli, meč, prstan. Pa tudi če bi vzel podobo, kakor jo je rabil pesnik, o skoraj březi-novsko mističnih šotorih na sveti gori, bi ne mogla obstati blizu bolj vsakdanjega žarečega vodometeta izpod kladiva.

Treba bi bilo še povedati, da je s to študijo naš najboljši kritik ne le izvrstno očrtal glavne obrise Župančičeve osebnosti in njegovega dela, marveč da je tudi v posameznostih podal nekaj izredno bistrih razlag, ki bodo pomagale bolje umevati vsebino in zmisel pesmi (n. pr. pesem Vihar). Nekaj bi se upiral nejasni razlagi pesmi Tih, tih je kraj. češ da išče pesnik središča vsega nekje v odzrcaljeni podobi sveta med oblo neba in jezera, tam, kamor hrepenita nebesni utrinek in njegov vodni odsev (127). Morda je pesnik s tem le hotel vsaj za hip sprejeti videz za enakovreden z naravno prikaznijo kakor v Pogledu na jezero, kjer občuti nekaj svet kot odsev — ustvaritev svoje podobe, istost ž njim, dokler nazadnje ne prizna le svoje povezanosti ž njim. Torej bi bila to le njegova želja, da bi bila sanja, videz in stvarni svet eno in isto, in ne že vera, ker mu razum ne da spregledati razdora, ki gre po sredi tega sveta, tega lepega umotvora (Zdravica).

Vidmarjeva knjiga je prva obširna in temeljita obravnava enega izmed naših velikih pesnikov, o katerih pravi pisatelj ob zaključku kar religiozno in za svoj pogled na življenje značilno, da so s svojim delom „edina sporočila o Skrivnosti“. Čakata še Prešeren in Cankar, ki ju je Vidmar res lepo in zadeto primerjal z Župančičem. Najbrž bi bila obdelava Prešerna precej težja, ker je tako harmoničen, od vseh strani nekam predobro zgrajen, težko ranljiv, med tem ko nudi Župančič, pa tudi bolj zapleteni Cankar, prav s svojo enostranskostjo priliko in olajšavo, da se mu človek približa in ga pregleda. O poti, ki jo je ubral do Cankarja Vodušek, bi pa sodil, da mu ne bo prav pravična, pa bodisi da gre tu za dva tako različna značaja, bodisi, da je bil Voduškov pogled preveč freudovsko skaljen in izumetničen.

Lino Legiša.

Karel Širok, Kapelica. Akademska založba v Ljubljani, 1936. Str. 57.

Širok je preprost mladinski pesnik. Tak naj bi bil tudi v Kapelici, ki je zbirka religioznih pesmi posebne, tudi malo čudne vrste. Lahko jih spravimo v zvezo z eksprezionizmom, ki je oživljal ne le srednjeveško versko razpoloženje, ker je ustrezalo njegovemu iskanju prvotnosti, iskrene predanosti občutju — kolikor se ni zajedal vanj dekorativni artizem — ampak tudi primitivne predstave in čuvstvo-vanje pobožne narodne pesmi (prim. v Nemčiji Ruth Schaumann v besedni in likovni umetnosti). Širokove pesmi bi lahko imenovali Jezusovo in Marijino življe-

nje idilizirano in lirizirano po drobcih dogodkov, po razpoloženjih, ki jih jima pripisuje, tako da teče v vencu nekakih legendic v narodnem duhu. Ob koncu je na Jezusovo trpljenje navezano trpljenje našega ljudstva na Primorskem, smrti v Pulju in na Bazovici. Kakor v cerkveni pesmi so se tudi tukaj najbolj posrečile pesmice o Jezuščku, saj je tu najlaže zadeti človeški element. Te še precej pristržne zadevice o detetu v zlati zibki sredi angelov in rož, o malem božjem vrtnarju, o dušicah, ki so kakor otročki, so kakor podobice, ki jih dobivajo otroci še v prvih šolskih letih, dokler še utegnejo zamotiti njih široko odprte oči, njih naivno domišljijo in verovanje. Le malo starejši otrok jim že ne daje popolnega priznanja, ne glede na to, da je vmes dosti tudi zanj prazne naivne sentimentalnosti. Ko sem jim dal pesmi brati, so sicer občutili ko prijetnost, da so kakor narodne — saj je Širok nekaj motivov le obnovil — ali prijelo jih ni dosti in ni jim šlo, da so toliko nacionalizirane. Da je zibka po Gasparijevem načinu porisana, cerkev bela, z angeljčki posuta vsa, da je božja družina na gori, kjer mete kakor v naših krajih, to jih ni motilo, pač pa, da bi bila hodila Marija s cekarjem po svetu, čemur so se vsi smejali. Pač ne poznajo umetniške manire, zato se jim je zdela stvar nenaravna, kakor je tudi, da živi Marija v cerkvi, kjer gre posnemanje narodne pesmi malo predaleč. V narodni sicer ni malo podobnih neskladnosti, zlasti v spačenihi fragmentih in apokrifnih molitvicah, a če jih današnji pesnik posnema, ne ravna posebno bistro. Sicer pa danes taka oblika ne ljudstvu in tudi otroku ne more dosti več povedati. Zato je tako nadaljevanje narodne pesmi precej jalovo igračkanje s preprostostjo, artizem, ki posnema tudi fragmentarnost, ki si privošči celo variante — kakor jih ima štrekelj — ki mu ni prav mar, če je motiv razvit in vsebina zaokrožena, ampak samo da poje. Pesem mu ni več samostojno življenje besede, besednega lika, marveč se zdi, da računa na pevnost, ker jo piše, kakor bi jo prilagajal že narejeni melodiji, ki narekuje ne le metrično prostost, ki jo na videz ureja tista znana moška rima, ampak tudi ponavljanja verzov, kar pesniško danes ni v redu, ker je beseda v napevu podrejena. Domoljubni konec, v katerem je dal duška svoji primorski bolečini, je bolj ubog. Le Umrl je Jezus ušel. Sploh pa bi bilo treba bolj izbirati, zlasti za tak poseben papir, ročni stavek in naslovno risbo iz 15. stol. (Jezus, križan na vitičasto drevo sredi ptic), ki je povrhu še ročno barvana, kar je pri nas redka knjižna posebnost.

Lino Legiša.

Politični pregled

Okoli dveh osi

Ko skušamo pregledati izredno živo, nemirno in do skrajnosti napeto dogajanje v letu, ki ga puščamo za seboj, nam je najti razvojno črto, ki so jo zarezali vsi nepreštetih dogodki in ki bo ostala v zgodovini za to leto značilna. Posamezna krajša razdobja, v katera smo od leta do leta delili povojno dobo, se bodo s časom strnila v večje časovne odlomke in ta delitev, ki smo je še vajeni, bo brez večjega pomena. Mordà pa bo navzlic temu ostalo prav leto devetnajstošestintrideseto med najvažnejšimi letnicami iz prvih dveh desetletij po veliki vojni. Kajti letošnje leto označujejo mnoge nad vse vidne in pomembne stvari, ki nam v dosti jasni sliki prikazujejo naš čas in dajo slutiti smer nadaljnjega razvoja.

Do konca je podrt temelj povojne Evrope — versajski mir in s prakso samovoljnih odpovedi pogodbenih obveznosti smo prešli od mednarodnega pravnega reda do mednarodne brezpravnosti, v kateri odloča le sila;